

ВІЛЕНСКАЯ ПРАВАСЛАЎНАЯ СЕМІНАРЫЯ ЯК АСЯРОДАК БЕЛАРУСКАСЦІ Ў МІЖВАЕННЫ ПЕРЫЯД

*Горны А.С., кандыдат гістарычных навук
(Гродна, Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт ім. Янкі Купалы)*

Гісторыя Літоўскай (Віленскай) праваслаўнай семінарыі заслугоўвае асаблівую ўвагу айчыных даследчыкаў царкоўнай мінуўшчыны. На сённяшні дзень гэтая навучальная ўстанова з'яўляецца нібыта выцягнутай з беларускага гістарычнага кантэксту. Яе фактычна стогадовае існаванне не стала аб'ектам асобнага даследавання, нягледзячы на тое, што дакументы семінарыі дастаткова добра захаваліся і складаюць два архіўных фонда ў віленскіх архівах. Для беларускіх гуманітарных семінарыя ўяўляе цікавасць яшчэ і тым, што ў міжваеннай Польшчы яна ўваходзіла ў пералік тых нешматлікіх устаноў, дзе афіцыйна выкладалася беларуская мова і літаратура, а беларуская нацыянальная свядомасць займала трывалыя пазіцыі сярод часткі выкладчыкаў і семінарыстаў. Тым не менш, нават у некаторых турыстычных даведніках па беларускіх аб'ектах Вільні няма згадак пра гэтую навучальную ўстанову і яе ролю ў пашырэнні беларускасці сярод праваслаўнага насельніцтва Заходняй Беларусі [1, с. 93].

Літоўская духоўная праваслаўная семінарыя была ўтворана ў 1839 г. на базе былой грэка-каталіцкай семінарыі ў Жыровіцах. У 1845 г. гэтая навучальная ўстанова была пераведзена з Жыровіц, дзе засталася толькі духоўнае вучылішча, у Вільню. Семінарыя пачала размяшчацца амаль у самым цэнтры горада на тэрыторыі Свята-Троіцкага мужчынскага манастыра каля знакамітай

Вострай Браммы. Разам з семінарыстамі і выкладчыкамі, у Вільню была пераведзена багатая бібліятэка, якая налічвала каля 5000 тамоў багаслоўскай і свецкай літаратуры, самы старажытны з якіх быў датаваны XVI ст. [2, s. 274].

У канцы XIX – пачатку XX ст. навучанне ў семінарыі ўпісвалася ў стандартныя рамкі імперскага выхавання будучых праваслаўных пастыраў. На той час Віленская семінарыя з'яўлялася яшчэ адным правадніком ідэй “заходнерусізму” і русіфікацыі сярод беларускага насельніцтва т. зв. “Паўночна-заходняга краю”, а навучэнне ў ёй вялося выключна на рускай мове. Аднак, нягледзячы на гэта, некаторыя тагачасныя выпускнікі семінарыі ў будучыні сталі актыўнымі ўдзельнікамі беларускага нацыянальнага руху, як, напрыклад, П. Крэчэўскі, Я. Хлябцэвіч, Х. Імшэнік і інш.

Геапалітычныя і нацыянальныя змены першай трэці XX ст. прывялі да каардынальных зрухаў ва ўнутраным жыцці Віленскай духоўнай семінарыі. У 1915 г. падчас Першай сусветнай вайны ўсё абсталяванне семінарыі, яе навучэнцы і выкладчыкі былі эвакуіраваны ў Разань. Толькі ў 1919 г. трое выкладчыкаў – В. Багдановіч (выконваў абавязкі рэктара), У. Прадцечанскі і У. Нядзельскі і частка семінарыстаў вярнуліся з эвакуацыі і ўзнавілі заняткі ў будынках Віленскага Свята-Троіцкага манастыра [3, с. 9]. Аднак у Вільні на той час назіраецца актыўнае станаўленне і развіццё беларускіх нацыянальных інстытутаў, а ў адным будынку манастыра з семінарыяй ужо дзейнічала Віленская беларуская гімназія.

Адным з важных накірункаў дзейнасці беларускага нацыянальнага руху яшчэ з пачатку XX ст. было патрабаванне беларусізацыі рэлігійнага жыцця на беларускіх землях. Пасля 1917 г. з'явілася магчымасць рэалізаваць

гэтыя патрабаванні ў рэальным жыцці, у прыватнасці, у рамках Праваслаўнай царквы. Беларускія дзеячы заклікалі царкоўных іерархаў і святароў больш шырока выкарыстоўваць беларускую мову ў царкве падчас казанняў, у зносінах паміж сабой і вернікамі. Немалаважнае месца займала і падрыхтоўка будучых пастыраў на роднай мове. Заклік пашырыць беларускі кампанент у духоўнай адукацыі фактычна ўпершыню прагучаў на беларускім з'ездзе Віленшчыны і Гродзеншчыны, які адбыўся ў Вільні 9-10 чэрвеня 1919 г. [4].

Беларуская мова ў Віленскай духоўнай семінарыі з'явілася дзякуючы намаганням выконваючага абавязкі рэктара В. Багдановіча, які на той час актыўна далучыўся да беларускага нацыянальнага руху і стаў сябрам шэрагу беларускіх арганізацый (Таварыства беларускай школы і інш.) [5, с. 18]. У лютым 1921 г. педагогічная рада семінарыі паставіла вылучыць 2 урока на тыдзень для выкладання беларусазнаўства, дзея чаго запрасіць у якасці выкладчыка вядомага беларускага пісьменніка М. Гарэцкага [6, арк. 20 адв.]. Аднак Гарэцкі змог прыступіць да сваіх абавязкаў толькі 28 верасня 1921 г., калі ў семінарыі афіцыйна пачалося выкладанне беларускай мовы і літаратуры [7].

Беларуская мова і літаратура як прадмет стаяў у раскладзе ўсіх класаў семінарыі, акрамя апошняга, дзе выкладаліся выключна багаслоўскія дысцыпліны. Аднак колькасць гадзін выкладання гэтага прадмета змянялася ў залежнасці ад падыходаў кіраўніцтва семінарыі і палітычнай кан'юнктуры. Калі ў 1922 г. на беларусазнаўства адводзілася 2 гадзіны ў тыдзень, то ў 1925/1926 гг. ужо 17 гадзін, у 1928/1929 гг. – 20 гадзін, у 1930/1931 гг. – 18 гадзін [8, арк. 2, 185; 9, с. 120].

Выкладчыкі	Перыяд працы
Максім Гарэцкі	1921–1923
Аляксандр Вернікоўскі	1923
Кандрацій Счэнснoвіч	1923–1924
Аляксандр Свіціч	1924
Зыгмунт Абрамовіч	1925–1926
Янка Станкевіч	1927–1928, 1930–1931
Вінцэнт Грышкевіч	1928–1930
Мікола Ільяшэвіч	1931–1934
Фёдар Ільяшэвіч	1934–1939

Табліца 1. Выкладчыкі беларускай мовы і літаратуры ў Віленскай духоўнай семінарыі ў міжваенны перыяд

Падчас вучэбных заняткаў семінарысты карысталіся тымі ж падручнікамі, што былі распаўсюджаны ў свецкіх беларускіх школах і гімназіях міжваеннай Польшчы. Пры гэтым вялікая ўвага надавалася кампаненту беларускай літаратуры. Паводле праграмы, у малодшых класах семінарысты павінны былі ведаць на памяць 10 вершаў беларускіх паэтаў, а ў старэйшых класах – вывучаць творчасць класікаў беларускай літаратуры (В. Дунін-

Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч, А. Гарун, Я. Купалы, Ф. Аляхновіч і інш.) [9, с. 108–110].

На працягу міжваеннага дваццацігоддзя беларусазнаўства ў Віленскай духоўнай семінарыі выкладалі педагогі, якія мелі розную кваліфікацыю і вопыт працы ў сістэме адукацыі. У табліцы 1 прадстаўлены прозвішчы выкладчыкаў беларускай мовы і літаратуры, якія нам удалося выявіць у дакументальных крыніцах. Неабходна заўважыць, што сярод пералічаных педагогаў толькі Янка Станкевіч быў высокакваліфікаваным філолагам. Разам з тым, з канца 1920-х гг. беларусазнаўства ў семінарыі выкладалі выпускнікі Пражскага і Віленскага ўніверсітэтаў В. Грышкевіч, М. Ільяшэвіч і Ф. Ільяшэвіч, якія мелі значны вопыт працы ў Віленскай беларускай гімназіі.

Беларусазнаўства ў семінарыі было аб'ектам пільнай ўвагі з боку польскіх школьных уладаў. Віленскі кураторы ўмкіраўнічы орган Віленскай навучальнай акругі – сачыў за тым, каб выкладчыкі беларускай мовы не праводзілі ў семінарыі антыдзяржаўнай агітацыі і з'яўляліся лаяльнымі грамадзянамі Польшчы. Нярэдка кураторы ўм прапаноўваў кандыдатуры выкладчыкаў, мала звязаных з беларускім нацыянальным рухам ці найпрост этнічных палякаў. У прыватнасці, у 1925 г. школьныя ўлады прапанавалі на пасаду настаўніка беларускай мовы паляка Маеўскага, школьнага інспектара з Вілейкі. Свой выбар яны тлумачылі тым, што Маеўскі дакладна не будзе праводзіць у семінарыі “беларускую прапаганду” [10, арк. 149]. Разам з гэтым, семінарскае кіраўніцтва таксама мела свой уласны погляд на кандыдатуры выкладчыкаў, што нярэдка ішло ўразрэз з прапановамі школьных уладаў. Так, у тым жа 1925 г. рэктар семінарыі

епіскап Антоні (Марцэнка) быў незадаволены прызначэннем на пасаду выкладчыка беларусазнаўства былога супрацоўніка палітычнай паліцыі Зыгмунта Абрамовіча і лічыў, што выкладаць беларускую мову і семінарыі павінна асоба праваслаўнага веравызнання і беларускай нацыянальнасці [9, с. 116].

Суседства семінарыі з беларускімі культурнымі ўстановамі (семінарыя падзяляла адзін будынак Свята-Троіцкага манастыру з Віленскай беларускай гімназіяй і Беларускім музеем), выкладанне беларусазнаўства, удзел у навучальным працэсе некаторых беларускіх дзеячоў прывялі да таго, што ў семінарыі пачало складацца кола семінарыстаў і выкладчыкаў, якія выступалі моцнымі прыхільнікамі беларускага нацыянальнага руху. Асабліва гэты працэс назіраўся ў 1920-х гг. У 1924 г. кіраўнік Віленскай навучальнай акругі дакладваў у Міністэрства рэлігійных вызнанняў і асветы, што ў Віленскай духоўнай семінарыі маецца моцны асяродак прыхільнікаў беларусізацыі гэтай навучальнай установы, а адмена выкладання беларускай мовы магла б прывесці да вострага канфлікту з семінарыстамі і выкладчыкамі [10, арк. 29].

Пытанне поўнай беларусізацыі семінарыі некалькі раз узнімалася ў грамадскім дыскурсе Вільні ў 1920-я гг. Асабліва актыўна гэтая ідэя абмяркоўвалася падчас кіравання семінарыяй епіскапа Антонія (Марцэнка) у 1924–1926 гг. У прыватнасці, у 1925 г. епіскап Антоній, выкладчык семінарыі А. Свіціч і шэраг віленскіх беларускіх дзеячоў (А. Луцкевіч, Р. Астроўскі, С. Рак-Міхайлоўскі і інш.) распрацавалі сумесны праект беларусізацыі Віленскай семінарыі. Паводле гэтага праекту прадугледжвала-

ся паступова ўводзіць у вучэбны план Віленскай беларускай гімназіі багаслоўскія прадметы і пасля аб'яднаць гімназію і семінарыю ў адну навучальную ўстанову. Паказальна, што гэтую ідэю падтрымаў нават кіраўнік Польскай праваслаўнай царквы мітрапаліт Дыянісій [11, арк. 85–85а]. Аднак супраціўленне з боку польскіх уладаў і кансерватыўнай часткі выкладчыкаў семінарыі не дало магчымасці канчаткова рэалізаваць гэты праект.

Беларуская нацыянальная ідэя пранікала не толькі ў асяроддзе выкладчыкаў Віленскай семінарыі, але і была распаўсюджана сярод семінарыстаў. Асабліва гэты працэс быў характэрны для пачатку 1920-х гг., калі выконваючым абавязкі рэктара быў В. Багдановіч, а беларускую мову выкладаў М Гарэцкі. Такія семінарысты, як М. Яцкевіч, П. Сліж, К. Маеўскі і інш. прымалі актыўны ўдзел у структурах беларускага нацыянальнага руху, распаўсюджвалі беларускія газеты і літаратуру [12, с. 42]. Найбольш актыўным у гэтым плане быў семінарыст Уладзімір Нарко – будучы архіепіскап Філафей, які друкаваўся ў тагачасных беларускіх газетах і на сваёй радзіме, у мястэчку Ілья Вілейскага павета, арганізоўваў беларускія тэатральныя пастановы [13].

Засваюбеларускуюдзейнасць некаторыя семінарысты мелі праблемы з польскімі ўладамі. Напрыклад, вясной 1922 г. чатыры навучэнца Віленскай духоўнай семінарыі былі затрыманы польскай паліцыяй у цягніку за тое, што спявалі беларускі гімн “Ад веку мы спалі” [14]. Значны рэзананс выклікалі падзеі, якія адбыліся ў семінарыі 11 чэрвеня 1925 г. У гэты дзень семінарысты 5 класа спалілі польскі герб, які вісеў у класе, і зрабілі “непрыстойны надпіс” на партрэце польскага прэзідэнта. Віноўныя ў гэтым учынку

семінарысты адразу былі адлічаны з навучальнай установы [15, арк. 222].

Нягледзячы на прысутнасць значнага беларускага кампанента, Віленская духоўная семінарыя значна залежала ад польскіх школьных уладаў і разглядалася імі як яшчэ адна прыступка ў палітыцы паланізацыі беларускай нацыянальнай меншасці. Пры спрыянні некаторых выкладчыкаў і кіраўніцтва ў вучэбным працэсе семінарыі ўжо з сярэдзіны 1920-х гг. пачало значна пашырацца польскамоўнае навучанне. Тым не менш, практычна ўсё міжваеннае дваццацігоддзе Віленская духоўная семінарыя заставалася тым месцам, дзе будучыя праваслаўныя святары атрымлівалі грунтоўныя веды па роднай мове і літаратуры, якія пасля выкарыстоўвалі ў сваім пастырскім служэнні.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Беларускія старонкі Вільні. Vilniaus gudų puslapis / К. Атаманчык і інш. – Вільня, 2012. – 145 с.
2. Pawluczuk, Urszula Anna. Życie monastyczne w II Rzeczypospolitej / Urszula Anna Pawluczuk. – Białystok : Uniwersytet w Białymstoku, 2007. – 356 s.
3. Васілевіч, В. Віленская праваслаўная сямінарыя / В. Васілевіч // Праваслаўная Беларусь. – 1927. – № 4. – С. 9–10.
4. Беларускі зъезд 9–10 чэрвеня // Беларуская думка. – 1919. – № 23. – С. 2.
5. Горны, А. Непахісны сенатар: вопыт біяграфіі Вячаслава Багдановіча / А. Горны // Гродненские епархиальные ведомости. – 2011. – № 12. – С. 17–18.

6. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). – F. 572. Ap. 1. B. 1407.
7. Хроніка // Беларускія ведамасыці. – 1921. – № 6. – С. 4.
8. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA). – F. 220. Ap. 1. B. 28.
9. Адамковіч, А. Беларусы ў Літве: учора і сёння. Кніга II: З Богам па-беларуску / А. Адамковіч. – Вільня: “Крывія”, 2016. – 364 с.
10. Archiwum Akt Nowych (AAN). – Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. – Sygn. 1164.
11. LCVA. – F. 172. Ap. 1. B. 1287.
12. Горный А.С. Белорусское национальное движение в православных учебных заведениях Польши в 1920-х годах / А.С. Горный // *Studia Białorutenistyczne*. – 2016. – Vol. 10. – С.39–53.
13. Карэспандэнцыі. м. Іля Вялейскага павету // Беларускі звон. – 1922. – № 18. – С. 4.
14. У.С. Беларускага гымна пяць ня можна / У.С. // Беларускі Звон. – 1922. – № 11. – С. 4.
15. AAN. – Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie. – Sygn. 1166.